

tasavvuf

İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi

Ankara 2005

Sevâkıbu'l-Menâkıb-ı Evliyâullâh: Mevlânâ ve Mevlevîlik Hakkında Unutulmuş Bir Kaynak

Ârif NEVŞÂHÎ

Doç. Dr.

Government Gordon College, Pakistan¹

Çeviren: Necdet TOSUN

Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Mevlânâ Celâleddîn Muhammed Belhî Rûmî'nin (rh.a) hicrî kamerî takvimle 5 Cumâde's-sânî 672 senesindeki vefâtından bu makâlenin yazıldığı 1422 hicrî kamerî senesine kadar yedi buçuk asır geçmiştir. Asırlar boyunca ârif ve sûfilerin meclisleri, şâir ve ediblerin toplantıları, ehl-i hikmetin ders halkaları hiçbir zaman Mevlânâ'nın güzel yâdından, onun etkili şiirlerinin okunmasından ve hikmetli düşüncelerinin tedkikinden uzak kalmamış, hattâ günden güne onların sıcaklığı ve parlaklığı artmıştır. Araştırmacı ve yazarlar Mevlânâ'nın hayâtı, onun şiirsel ve fikrî özellikleri konusunda araştırmalar yapmışlardır. Mevlânâ hakkında yazılanlar o kadar çoktur ki, onların sâdece fihristi kalın bir kitapta toplanabilir. Mevlânâ hakkındaki Farsça kitap, yazı ve makâlelerin çokluğuna rağmen bazı kaynaklar gerektiği ve lâyük olduğu şekilde tanıtılmamıştır. Bu makâlede Mevlânâ hakkında ihmâl edilmiş bir kaynağı detaylı olarak ele alacağız.

Sultan Veled'in (ö. 712) *Velednâme (İbtidânâme)* ve Ferîdûn b. Ahmed Sipehsâlâr'ın (ö. 712) *Risâle-i Sipehsâlâr be Menâkıb-ı Hüdvendigâr* isimli eserlerinden sonra Mevlânâ ve Mevlevîlik hakkındaki en kapsamlı kaynak Şemseddîn Ahmed Eflâkî Ârifî'nin (ö. Receb 761) *Menâkıbu'l-ârifîn* isimli eseridir. Eflâkî, Mevlânâ'nın torunu Çelebi Ârif diye bilinen Celâleddîn Ferîdûn b. Bahâeddîn Muhammed'in seçkin bir müridi olduğu için, kitabında birinci elden bilgileri toplayabilmiştir. *Menâkıbu'l-ârifîn*'in Mevlevîlik literatürü içindeki önemi ve faydası sâbit ve kabul edilmiştir, onun târihi değeri inkâr edilemez.

¹ Ârif Nevşâhî 1955'te Pakistan'da doğmuştur. Uzun yıllar İslâmâbâd'daki Merkez-i Tahkikât-ı Fârsî-yi İrâh u Pâkistân'da görev yapmış, Pakistan'daki Farsça yazma eserlerin toplu kataloğunun hazırlanmasında önemli katkılar sağlamıştır. 1989-1993 yılları arasında hem Tahran Üniversitesi'nde doktora tezi hazırlamış, hem de bazı ansiklopedi merkezlerinde ilmi görevler üstlenmiştir. Hâlen Pakistan'ın Râvelpîndî şehrindeki Government Gordon College'da Fars Dili ve Edebiyatı bölüm başkanıdır. Doktora tezi *Abnâl ve Sühanân-ı Hâce Ubeydullâh-i Abrâr* (Tahran 1380 hş./2002) adıyla, bazı Farsça makâleleri de *Makâlât-ı Ârif* (Tahran 1381 hş. /2003) ismiyle yayımlanmıştır. Burada tercümesi sunulan "Sevâkıbu'l-Menâkıb-ı Evliyâullâh: Me'hâzi-yi Ferâmûş Şode der bâre-i Mevlânâ ve Mevleviyye" isimli Farsça makâlesi, önce Tahran'da yayımlanan *Ma'ârif* dergisinde (XVIII/2, 1380/2001, s. 58-74) daha sonra *Makâlât-ı Ârif* içinde (s. 83-99) neşredilmiştir.

Ama geçmiş dönemlerde Eflâkî'nin kitabı hakkında ihtilâfa düşen kişiler olmuştur. Onların ihtilâfı (eleştirisi) daha ziyâde Eflâkî'nin dili ve üslûbu üzerine, az miktarda da rivâyetleri hakkında olmuştur. İran ve Mâverâünnehr'in Farsça konuşan insanları Eflâkî'nin kullandığı ve Anadolu'da cârî olan bazı Arapça-Farsça terkip (tamlama) ile tâbirleri ve Türkçe kelimeleri garip ve günlük konuşmadan uzak görünce, *Menâkıbu'l-ârifîn*'i dil yönünden süzüp gözden geçirme, özetleme ve yeniden yazıp ortaya çıkarma yoluna gitmişlerdir.

Menâkıbu'l-ârifîn'in en az iki tane yeniden yazılmış versiyonu bulunmaktadır. Birisi, Mu'înü'l-fukarâ lakabıyla anılan ve en meşhur eseri Buhârâ mezarları (Buhârâ'da medfûn olan kişiler) hakkındaki *Târîh-i Mollâzâde* olan Ahmed b. Mahmûd'un *Hulâsatü'l-menâkıb* isimli eseridir². O, her iki kitabının da başında, Hâce Muhammed Pârsâ-yı Buhârâyî'nin (ö. 822) müridi olduğunu söylediğine³, ve özellikle *Hulâsatü'l-menâkıb*'in baş tarafında şeyhi hakkında "Allah uzun ömürler versin" dediğine göre, yazarın yaşadığı ve *Hulâsatü'l-menâkıb*'i telif ettiği dönemin hicrî 9. asrın başları olduğu söylenebilir. *Hulâsatü'l-menâkıb*'in başlangıcı şöyledir (Farsça'dan tercüme):

"Hamd Allah'a, salât ve selâm da Rasûlullâh'a ve âilesine olsun... Bundan sonra, kullarını çok seven Allah'a muhtâc olan fakir, âriflerin hizmetçisi, Mu'înü'l-fukarâ diye bilinen Ahmed b. Mahmûd (Allah onun selefini bağışlasın, halefine de ikrâmlar nasib etsin)... Bu âciz kul Hazret-i Şeyhü'l-İslâm ve'l-müslimin efendimiz Hâce Celâleddîn Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Hâfız el-Buhârî'nin (Allah uzun ömürler versin) hizmetçisidir... Bu, *Menâkıbu'l-ârifîn* kitabından, yüzdenden biri, çoktan azı olarak seçilmiş birkaç kelimedir. O kitaptan bu seçmenin (özetin) yapılmasının sebebi, onun kelimelerinde zorlama ve sözü uzatma durumunun çok olması, bu sebeple zâhir ehlinin kötüleme dilini uzatıp eleştirmiş olmalarıdır. Bunun üzerine bu fakir Mevlânâ'nın büyük âilesinin güzel hâllerinden bir kısmını anlatmak niyetiyle bu eseri kaleme aldı ve ona *Hulâsatü'l-menâkıb* adını verdi"⁴.

Menâkıbu'l-ârifîn'in diğer yazımı ise -ki burada söz konumuz olacaktır- Abdülvehhâb b. Celâleddîn Muhammed Hemedânî'nin *Sevâkıbu'l-menâkıb-ı Evliyâullâh* isimli eseridir⁵. Kitabın yazarı İranlı ve eseri Farsça olmasına rağmen, kendisi ve eseri İran kültür havzasında yeterince tanınmamaktadır. Eserine daha ziyâde Anadolu (Türkiye) kültür havzasında ve Mevlevîlik halkasında ilgi gösterilmiştir. Yazarın ve kitabının İran'da tanınmamasının sebebi, onun memleketinden ayrılmış ve eserini İran

² *Târîh-i Mollâzâde*'yi (Tahran 1339 hş.) neşreden Ahmed Gülçin Me'ânî kendi mukaddimesinde *Hulâsatü'l-menâkıb*'dan bahsetmemiştir.

³ Ivanow, *Hulâsatü'l-menâkıb*'in Calcutta'daki nüshasını târif ederken hatâ etmiş, yazarın ismini (Mu'înü'l-fukarâ diye bilindiğini keydetmeden) Ahmed b. Muhammed olarak yazmış ve onu hicrî 785'te vefât eden Celâleddîn Buhârî zannetmiştir. Bkz. W. Ivanow, *Concise Descriptive Catalogue of the Persian Manuscripts in the Collection of the Asiatic Society of Bengal*, Calcutta 1985 (tekrar basım), s. no. 241. Söz konusu yazma nüshanın Bengal Encümen Kütüphanesi'ndeki numarası M 76'dır ve toplam 145 varaktan müteşekkildir.

⁴ *Hulâsatü'l-menâkıb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Dârü'l-Mesnevî, nr. 362, vr. 1b (Farsça). Bu nüsha Dervîş Hasan Nebevî'nin hattıyla bir mecmua içinde 1b-98b varakları arasında yazılmıştır. Mikrofilmi Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde 646 numarada mevcuttur. Bk. Muhammed Takî Dânişpijûh, *Fihrist-i Mikereftimhâ-yı Kütâbhâne-i Merkezî-yi Dânişgâh-ı Tabrân*, Tahran 1348 hş., c. 1, s. 520.

⁵ Elimizde *Sevâkıbu'l-menâkıb* isminde Muhammed Mâh-i Sadâkat Küncâhî'nin (ö. 1148) kaleme aldığı bir eser daha vardır. Bu eser Kâdiriyye-Nevşâhiyye tarikatı şeyhlerinin ahvâlini (biyografilerini) ihtivâ etmekte olup, Mîrzâ Ahmed Big Lâhûrî'nin (h. 1107 senesinde) kaleme aldığı ve Ârif Nevşâhî tarafından yayınlanan (İslâmâbâd 1999) *Ahvâl ve Makâmât-ı Hazret-i Neşeb-i Gencbahş* isimli eserin yeniden yazılmış bir versiyonudur. Küncâhî'nin *Sevâkıbu'l-menâkıb*'inin yazma nüshası, bu satırların yazarının elindedir.

dışında yazmış olmasından başka bir şey olamaz (bk. Makâlenin devâmı). İranlı Mevlânâ uzmanı Bediüzzamân Fürûzânfer'in kitaplarından birindeki ifâdelerine bakılırsa, üstâdın Hemedânî'nin *Sevâkıbu'l-menâkıb*'ından haberdâr olmadığı, eserin Türkçe tercümesini asıl nüsha (telif) zannettiği, yeni bir bilgi olarak da talebelerinden birinin bu eseri Farsça'ya çevirdiği anlaşılmaktadır⁶. Günümüzün yetkili isimlerinin kaleme aldığı İran edebiyâtı târihine dâir eserlerde *Sevâkıbu'l-menâkıb* hakkındaki bilgiler –bazen hatâlarla birlikte- birkaç satırı geçmez⁷. Zebihullah Safâ bir miktar *Sevâkıbu'l-menâkıb*'in değerine vâkıf olmuş ve onu “çok mühim ve neşredilmeye değer” bir eser olarak kabul etmiştir⁸. Onun, eserin önemine vâkıf oluşu India Office yazmalarının Farsça katalogundaki yazmanın münderecâtı (içindekiler) kısmından kaynaklanmıştır, yoksa kendisi müellif hakkında hiçbir bilgisi olmadığını ifâde etmiş, *Sevâkıbu'l-menâkıb*'in nüshasını da gözden geçirmemiştir.

Müellifin Hayâtı:

Onun ve babasının ismi *Sevâkıbu'l-menâkıb*'da birkaç defa geçmiştir⁹. Babası Celâleddin Muhammed Hemedân'ın Nakşbendî şeyhlerinden idi. Kendisi de bu tarikatın mensubu ve Mevlânâ Gıyâseddin Ahmed'in (ö. h. 940'tan sonra) müridi idi¹⁰. Mevlânâ Gıyâseddin Ahmed Mevlânâ Alâeddin Mektebdâr Âbizi'nin (ö. 892) oğlu olup, önde gelen âlim ve sûfilerden Sa'deddin Kâşgarî'nin sohbetine yetişmiş ancak tasavvufî eğitimini kendi babasından tamamlamıştı. Abdurrahmân Câmî ile de görüşmüş ve istifâde etmişti. Herât'ta Sa'deddin Kâşgarî'nin hazîresinde babasının kabri yanında medfûndur¹¹. Şâh Tahmâsb-ı Safevî (h. 930-984) Hemedân'ı aldıktan sonra Sünniler'e baskı yapınca Abdülvehhâb oradan Mısır'a kaçtı¹². Hicrî 945

⁶ Bediüzzamân Fürûzânfer, *Risâle der Tabkik-i Ahvâl ve Zindegânî-yi Mevlânâ Celâleddin Muhammed meşhûr be Mevlânâ*, Tahran 1361 hş. (4. baskı), sayfa: z, burada şöyle yazıyor: Mahmûd Mesnevihân'ın 998 senesinde Türkçe olarak yazdığı *Sevâkıb* birçok yerde Eflâkî'nin rivâyetlerine dayanmaktadır. Adı geçen eseri öğrencim Zeynelâbidin Rehberî bey Yüksek Öğretmen Okulu'nda tercüme etmiştir.

⁷ Meselâ Sa'îd Nefisi *Târîh-i Nazm u Nesr der İran ve der Zebân-ı Fârsî* isimli eserinde (Tahran 1363 hş., c. 2, s. 817) kitabın ismini sadece *Sevâkıb*, telif tarihini de yanlışlıkla 974 olarak kaydetmiştir. Muhammed Emin Riyâhî *Zebân ve Edeb-i Fârsî der Kalemrev-i Osmânî* isimli eserinde (Tahran 1369 hş., s. 102) *Sevâkıbu'l-menâkıb*'in telif tarihini h. 945 olarak nakletmiştir ki doğru değildir.

⁸ Zebihullah Safâ, *Târîh-i Edebiyyât der İran ve der Kalemrev-i Zebân-ı Pârsî*, Tahran 1370 hş., c. 5, s. 1628.

⁹ *Sevâkıbu'l-menâkıb-ı Enliyâullâh*, İslâmâbâd, Kitâbhâne-i Ârif Nevşahî, yazma, nr. 24, s. 3, 14; bu makâledeki bütün referanslar bu nüshayadır, bu yazma nüshanın eski sâhiplerinden biri varak numarası yerine esere sayfa numarası vermiştir, yazmalardaki geleneğe aykırı olarak mecbûren sayfa numaralarına referans yapılacaktır.

¹⁰ Muhammed Hâşim Kişmî, *Nesemâtü'l-kuds min badâike'l-üns*, İslâmâbâd, Gencbahş Ktp., yazma, nr. 10470, s. 66: “Mevlânâ Abdülvehhâb: O da Mevlânâ Gıyâseddin Ahmed'in müridlerinden idi. Doğumu, vefât yeri ve terceme-i hâli bu satırların yazmasına ulaşmamıştır”. Muhammed Tâhir Hârizmî, *Risâle-i Silsile-i Nakşbendîyye*, Taşkent, Özbekistan Fenler Akademisi Bîrûnî Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi, nr. 69, vr. 146b: “Hazret-i Mevlânâ Abdülvehhâb kaddesallâhu rûhahû Mevlânâ Gıyâseddin'in önde gelen müridlerinden idi. Allah rahmet eylesin”; Muhammed b. Hüseyin Kazvîni, *Risâle-i Silsile-i Hâcegân-ı Nakşbendîyye*, Türkçe trc. Mustafa b. Hayreddin, Süleymaniye Ktp., Hüseyin Paşa, Yazma, nr. 408, vr. 14b.

¹¹ Muhammed Hâşim Kişmî, aynı eser, s. 61-64.

¹² Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye* (hazırlayan: Dr. İlhan Genç), Ankara 2000, s. 339-340. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*'nin yazarı Esrâr Dede geç dönem tezkire (biyografi) yazarlarından ve h. 1211'de vefât etmiştir. Helmuth Ritter Abdülvehhâb Hemedânî ile ilgili bilgilerinde ondan istifâde etmiştir. Bk. Helmuth Ritter, “Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve Etrafındakiler”, *Türkîyat Mecmuası*, İstanbul cilt: VII-VIII, sayı: 1 (1940-1942), s. 279.

senesinde Mısır'da olduğunu, kendi ifâdesi de desteklemektedir¹³. O Kâhire'de Mevlevîhâne şeyhi ile görüştü ve bu tekkede *Menâkıbu'l-ârifîn*'in nüshasını gördü. Bir süre orada kaldı. Mevlevîhâne'nin şeyhi vefât edince müridler Abdülvehhâb'ın şeyhliği veya tekkenin işlerini üstlenmesini istediler. Ancak o bunu kabul etmedi ve Kâhire'den Medîne-i Münevvere'ye gitti, orada 954 senesinde vefât etti. Ravza-i Nebevî yakınındaki Mevlevî hânkâhında defnedildi¹⁴.

Eserleri:

İleride anlatılacak olan *Sevâkıbu'l-menâkıb-ı Evliyâullâh*'a ek olarak, Hemedânî'den birkaç küçük Farsça eser daha kalmıştır:

1. *Nevâ-yı Horûs*: 933 senesinde yazılmıştır, risâlenin ismi telif târihini göstermektedir. İşleri insanları uyandırmak olar horoz ile müezzinin konuşma ve münâzarasını konu edinen manzum bir eserdir. Konuları birbirine bağlamak için mensur ibâreler de bulunmaktadır.

Başlangıcı: (Farsça'dan tercüme): Hamd, kendisinden başka ilâh olmayan, Hayy ve Kayyûm olan Allah'a mahsustur... Bundan sonra, gaflet uykusuna dalan, uyanık vakitlerini de boşa geçiren Abdülvehhâb b. Muhammed Hemedânî şöyle diyor: Bir gece... horoz müezzine sordu ki, her gece kederli bir nidâ ile ötmektesin.

Sonu: Gönülden beyân sayfasına onun (bu risâlenin) ismi ve yazılış târihini gösteren bir ibâre istedi. Gönül "*Nevâ-yı Horûs*" dedi.

Eserin yazma nüshası İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmûd Efendi bölümü, 3911 numarada kayıtlı olup Abdülkerîm isminde bir şahıs tarafından h. 1249'da istinsâh edilen bir mecmua içinde, 1-6. varaklar arasındadır.

2. *Mu'ammayât-ı Esmâü'l-büsnâ*: Manzum bir risâledir. Allah'ın isimlerinden her biri bir beyitte muammâ (kapalı anlatım) tarzında ifâde edilmiştir. Yazarın ve risâlenin ismi metinde zikredilmemiş ancak kütüphâne kataloglarında bu isim ve yazar adına kaydedilmiştir.

Başlangıcı: (Farsça'dan trc.): "Allah": Allah'ın ismi ile kalp aydınlanınca / Şüphesiz kalbin ay gibi sîması olur. "er-Rahmân": Hakk'ın o isminden Hak kokusu aldığı zaman / Gönülün Hak tarafından ilhâm almış olur.

Eserin yazma nüshası İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi bölümü, nr. 3827'de kayıtlı ve h. 1127 târihli mecmuanın 1-4 varakları arasındadır.

3. *Şerh-i Mu'ammayât-ı Mîr Hüseyin*: Muhtemelen *Destûr-i Mu'ammâ-yı Mîr Hüseyin-i Nîşâbüri* (ö. 904) isimli eserin şerhidir. İsfahân'daki Kitâbhâne-i Seyyid Muhammed Ali Ravzâtî'de istinsâh târihi olmayan bir nüshası bulunmaktadır ve müellifin ismi bazı karînelere yola çıkarak Abdülvehhâb Nîşâbüri olarak zikredilmiştir¹⁵.

4. *Srât-ı Müstakîm*.¹⁶

¹³ *Sevâkıbu'l-menâkıb-ı Evliyâullâh*, s. 14: "Bu nüshanın (*Sevâkıb*) yazarı olan bu fakîr-i hakîr Abdülvehhâb Hemedânî 945 senesi aylarında Mısır'da o toman (defteri, ruloyu) ... nakletti".

¹⁴ Esrâr Dede, aynı eser, s. 340-341; Helmuth Ritter, aynı makâle, s. 279; Hasan Çelebizâde (ö. 1012) *Teskîretü'ş-şu'arâ*'da (Ankara 1981, c. 2, s. 605-606) ve ondan naklen Kâtip Çelebi *Keşfü'z-zunûn*'da (*Menâkıbu'l-ârifîn ve merâtibu'l-kâşifîn* maddesi, c. 2, s. 1843) Hemedânî'nin vefât yerini Dimaşk olarak yazmışlar ve ismini zımnen Şeyh Abdülvehhâb es-Sâbüni el-Hemedânî şeklinde kaydetmişlerdir.

¹⁵ Ahmed Münzevî, *Fibrîst-i Nüshabâ-yı Hattî-yi Fârsî*, Tahran 1350 hş., c. 3, s. 2193.

¹⁶ Hemedânî'nin bu dört eserinin ismini Esrâr Dede kaydetmiş (Esrâr Dede, aynı eser, s. 340) ancak başka hiçbir açıklama yapmamıştır. Dostum Necdet Tosun bey *Nevâ-yı Horûs* ve *Mu'ammayât-ı Esmâü'l-büsnâ*'yı görüp bana rapor (özet) göndermiştir. Yazma eser kataloglarında Abdülvehhâb Rûderâverî Hemedânî isminde bir şahsın *Nekâvetü'l-mîle ve tarâvetü'n-nibal* isminde bir eseri kayıtlı olup Şehristânî'nin *el-*

Sevâkıbu'l-Menâkıb-ı Evliyâullâh:

Bu eser h. 947'de yazılmıştır. İsmi, (ebced hesabıyla) telif târihini göstermektedir. Nitekim müellif şöyle der: “Eser tamam oldu... *Sevâkıbu'l-menâkıb-ı Evliyâullâh* diye isim verildi, bu güzel isim yazım târihini haber vermektedir”¹⁷. Müellif 945 senesinde Mısır'da olduğuna ve orada *Menâkıbu'l-ârifîn*'i gördüğüne göre, *Sevâkıbu'l-menâkıb-ı* muhtemelen o bölgede kaleme almıştır. Bu eser Eflâkî'nin *Menâkıbu'l-ârifîn*'inin gözden geçirilip süslenmiş (özetlenmiş) bir versiyonudur. Hemedânî *Menâkıbu'l-ârifîn*'i yeniden gözden geçirip tanzim etmesinin gerekçesini birkaç delil ile *Sevâkıbu'l-menâkıb-ı Evliyâullâh*'ın mukaddimesinde açıklamıştır ki aşağıda belirtilecektir:

a) Râvîlerin künye ve lakaplarındaki fazlalık, kişilerin kendileri, baba ve ecdâdı hakkındaki uzun açıklamalar, konunun aslı ile alakası olmayan ancak söz veya olayın geçtiği târih, ev, mahalle, vâdi, dağ, hizmetçi, köy ve şehirler hakkındaki uzun açıklamalar asıl konunun anlaşılmasını zorlaştırıyor, okuyan ve dinleyene bıkkınlık verip maksadı unutturuyordu.

b) Kötü hikâye türleri, anlamsızca tekrarlanan beyitler, bıktırıcı ibâreler, konuların takdîm ve te'hîri.

c) İfâdelerin karışıklığı, Türkçe lafızların araya girip karışması ve eski garîb (nâdir) kelimelerin kullanılması.

d) İrtibatsızlık ve uygunsuzluk. Şöyle ki Hz. Mevlânâ ile ilgili bazı hikâye ve misaller Şeyh Şemseddîn hakkında da anlatılmış veya bunun tersi yapılmıştır.

e) Sıfatlardaki çelişki ve tutarsızlık. Meselâ “velî” olduğunu söylediği Çelebi Ârif'in annesinin çocukları (dövmeye) kasdettiğini söylemesi gibi.

f) Küfür, zındıklık, ibâha (her şeyi helâl sayma) ve ilhâd ile yorumlanabilecek ve konuya uzak insanların eleştirisine imkân verecek ibâreler, özellikle Şeyh Şemseddîn ve Çelebi Ârif ile ilgili bazı hikâyelerin metne alınması.

g) *Menâkıbu'l-ârifîn*'in hacmi geniş olduğu için müstensihler onu az çoğaltmaktadırlar ve (böyle giderse nüshaları) zamanla daha da azalacaktır. Zîrâ bu mensûr eserin yazımı tahmînen 20.000 beyit (satır) tutmaktadır.

h) Eser bâb ve fasıllara (ana ve alt başlıklara) göre dizilmediği için aranan hikâye ya da ibâre kolayca bulunamamaktadır¹⁸.

Hemedânî, Eflâkî'nin eserindeki kusurları saydıktan sonra çok akılcıca diyor ki: “Bu özellikleri saymaktan maksad *Menâkıb* sâhibine âcizlik, kusur ve noksân nisbet etmek değildir. Çünkü tashihte başarılı olmakla birlikte asıl metinde kastedilen mânâyı (ve inceliği) yakalayamamış olmak da mümkündür. Aynı şekilde maksadımız edebî kudret, kuvvet ve şöhretimizi ortaya koymak değildir. Aksine bu fakîr her yönüyle bundan uzak olmalıdır. Nitekim zarîf insanlardan biri şöyle dedi: “Şeyh Ârifî (Ahmed Eflâkî) senin için bu müsveddeyi toplamış ve temize çekesin diye bırakmış”. Eğer bu incelik ve hikmet olmasaydı böyle bir telif nasıl oluşurdu”¹⁹.

Milel ve'n-nihal'inin tercümesidir. Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphânesi'nde 2549 numarada kayıtlı olan bir nüshasının üzerinde Hindistan'ın Patna şehrinde h. 1023 senesine âit bir temlik kaydı bulunmaktadır. (Bk. Muhammed Takî Dânişpijûh, *Fibrîst-i Kitâbhâne-i Merkezî-yi Dânişgâh-ı Tabrân*, Tahran 1340 hş., c. 9, s. 1343-1344). Bu Abdülvehhâb Hemedânî'nin kim olduğunu araştırmak gerekir.

¹⁷ *Sevâkıbu'l-menâkıb-ı Evliyâullâh*, s. 510. Bende ki nüshada geç döneme âit bir kalemle kitabın isminin kenarına 976 rakamı yazılmış ise de şüphesiz yanlıştır.

¹⁸ Aynı eser, özetle, s. 4-8.

¹⁹ Aynı eser, s. 8.

Sevâkıbu'l-menâkıb-ı Eşrîyâullâh bir mukaddime, dokuz zikir (bölüm) ve bir hâtmeden oluşmaktadır. Detayları şöyledir:

Mukaddime eserin yazılış sebebi hakkındadır; ardından dokuz zikir (bölüm) gelir:

Birincisi: (Mevlânâ'nın babası) Sultânü'l-ulemâ hakkındadır ve altı bâbdan (alt bölümden) oluşur: 1. Onun ismi ve nesebi, çocukluk döneminden yetişkinliğine kadar olan hâlleri, 2. Tarikat nisbeti (sililesi), 3. "Sultânü'l-ulemâ" lakabını alışı, 4. Belh'ten göç etmesi, 5. Kerâmetleri, 6. Vefâtı hakkındadır.

İkincisi: Seyyid Burhâneddîn Muhakkık hakkındadır;

Üçüncüsü: Mevlânâ Celâleddîn Muhammed Belhî (Rûmî) hakkında olup on bâbtan, her bâb da iki fasıldan oluşur. Bâblar şunlardır: 1. Onun doğumu (birinci fasıl doğumu ve çocukluğu, ikinci fasıl güvenilir insanların onun hakkındaki târifleri ve ona "Hüdâvendigâr" lakabının verilmesi hakkındadır); 2. Ortaya çıkışı, zuhûru (birinci fasıl müridlik sililesi, ikinci fasıl Mevlânâ ile Şemseddîn'in buluşması hakkındadır); 3. Onun seyr u sülûkü (tasavvufî eğitimi), (birinci fasıl riyâzatları, ikinci fasıl zikir, evrâd, duâlar ve diğer ibâdetleri hakkındadır); 4. Onun mânevî yükselişi (birinci fasıl ahlâk ve bu konuda söylediği sözler, ikinci fasıl ahlâk, sıfatlar, velîlerle sohbetin önemi, müridlerin âdâbı ve "*velîlerim kubbelerimin altındadır*" sözünün -kudsî hadîsinin- açıklaması hakkındadır); 5. Onun düşüncelerinin temizliği (birinci fasıl keşf, kerâmet ve tasarrufları, ikinci fasıl hâlleri ve istiğrâkı hakkındadır); 6. Onun neşe ve gönül genişliği (birinci fasıl semâ ve o konuda söyledikleri, ikinci fasıl rebap [bir çeşit kemeç] ve bu konuda söyledikleri hakkındadır); 7. Onun âleme nur bahşetmesi (birinci fasıl nasihat ve vaazları, ikinci fasıl cimri zenginleri kınaması hakkındadır); 8. Havâs ve avâmın faydalanması için nükte ve latîfelere önem vermesi (birinci fasıl nükteleri, ikinci fasıl ince mânâlı hikâye ve rivâyetleri hakkındadır); 9. İnkârcıların onun sohbetinden mahrûm kalması (birinci fasıl evliyâyı inkâr hakkındaki sözler ve Mevlânâ'nın yorumu, ikinci fasıl o hazreti inkâr edenlerin hâlleri hakkındadır); 10. Mevlânâ'nın vefâtı (birinci fasıl vefâtından önceki hâlleri ve vefâtı, ikinci fasıl vefâtından sonraki kerâmetleri hakkındadır).

Dördüncüsü: Şeyh Şemseddîn Tebrîzî hakkında olup bir mukaddime ve sekiz bâbdan oluşur. Mukaddime şeyhe iftirânın sebebi ve mâhiyeti hakkındadır. Bâblar: 1. O hazretin nesebi, değeri, kudreti ve müridliği, 2. O dönemin büyüklerinin Mevlânâ Şemseddîn'i târifleri, 3. Riyâzatları, 4. Ahlâkından bâzıları, 5. Kerâmetleri, 6. Nükteleri, 7. Nasihat ve vaazları, 8. Makbûl olmasının sebebi.

Beşincisi: Şeyh Salâhaddîn Ferîdûn Konevî hakkındadır.

Altıncısı: Çelebi Hüsâmeddîn hakkındadır.

Yedincisi: Sultân Bahâeddîn Veled hakkındadır.

Sekizincisi: Çelebi Ârif diye bilinen Celâleddîn Ferîdûn hakkındadır. Hemedânî onun terceme-i hâlinde şöyle diyor: "Şeyh Ahmed Eflâkî Ârifî, Çelebi Ârif hazretlerinin âşık müridlerinden ve sâdık âşıklardan idi. Onun sözlerini ve hâllerini yazmaya olan aşırı muhabbeti Eflâkî'yi şer'an ve örfen bozukluğa meydan vermeyecek şekilde cümlelerini kelimesi kelimesine yazıp nakletme hassâsiyetinden uzaklaştırmıştır. Öyle ki, içki içmek ve güzele bakmak gibi hikâyelerin arkasındaki mânâlardan seven ve inkâr eden kişilerin gözüne dalâletten başka bir şey takılmıyordu. Bu da bazı kişilerin inancının bozulmasına, bazılarının da ilhâdına sebep oluyordu. Bu bölüme mutlakâ bir mukaddime (giriş yazısı) ve o hikâyelere de te'vîl (yorum) gerekiyordu". Bundan sonra bir mukaddime ve altı fasıl bulunmaktadır. Fasıllar: 1. Onun doğumu, 2. Büyük zâtların onu târifi ve onun tarikat bağı, 3. Kerâmetleri, 4. Latîfe ve nükteleri, 5. Çelebi'nin içki içmesinin açıklaması ve mâhiyeti, 6. Vefâtı hakkındadır.

Dokuzuncusu: Çelebi Şemseddîn Emîr Âbid b. Sultân Veled hakkındadır.

Hâtime bu kitabın târifi, bu konuda birkaç tavsiye, kitabın bitiş târihi ve münâcâttan oluşur. Yazarın bu bölümdeki tavsiyelerinden biri kitabın kâtip ve müstensihlerinedir. Bu tavsiyeden yazarın ne kadar hassâs ve ince görüşlü olduğu anlaşılıyor. O, eseri yazarken çektiği zahmetin ehil olmayan kâtiplerin elinde heder olup gitmesini ve çabasının zâyî olmasını uygun bulmuyordu. Tavsiye (vasiyetnâme) şudur: “Bu kitabın kâtipi düzgün yazan ve düzgün okuyan bir müslüman olsun ki müslümanlar onun kelimelerini eğri elle ve yanlış dille bozmasınlar. Kâtip, yanlış nakillerle “Fukarâ-yı” kelimesinin sonundaki kesreyi bozup “Fıkarât” şeklinde yazmamalıdır. Elle yazım esnâsında ellerini dostlarından çekmeli, onun kaleminin düzgünlüğüne hiç kimsenin bozukluk taarruzu olmamalıdır. Konuları öyle (düzgün) yazmalı ki ondan (güvenle) nakil yapılabilmesi. Müstensihin bilgisi sağlam olmalı, kötü hareketler ve uygunsuz sükûnlar (cezm) ile kitabın doğruları kâtipin yazısı sebebiyle hastalık dammesine dönüşmemeli. Kitabın anlatım düzeni ve binâsı kâtipin parmak uçları yüzünden yıkılmamalı. Yâni kendi görüşüyle kitabın üst ve altına (fetha ve kesrelerine) müdâhale etmemeli, harf ve kelimeleri bozmamalıdır. Zirâ büyük zâtların bir çok müteber kitapları bu sebeple çocukların yazı alıştırma (karalama) sayfasına dönmüş ve zâyî olmuştur”²⁰.

Abdülvehhâb Hemedânî tashih ve te’villerinde (düzeltme ve yorumlarında) iki tür kaynaktan istifâde etmiştir. Birincisi vâsitasız olarak gördüğü sened (rivâyet) ve risâlelerdir. Meselâ Alâüddeve Simnânî’nin yazısı (birinci zıkr, s. 12) ve Mısır’da Şeyh Tâceddîn’in çocuklarının yanında gördüğü risâle gibi (birinci zıkr, s. 14). Diğeri de genel yazılı kaynaklardır, Câmî’nin *Nefabâtü’l-üns*’ü ve Abdülgafûr Lârî’nin *Tekmile-i Nefabâtü’l-üns*’ü gibi (birinci zıkr, s. 12, sekizinci zıkr, s. 431). Onun Eflâkî’nin rivâyetlerine yaptığı düzeltme ve yorumlar şu şekildedir: Sultânü’l-ulemâ’nın tarikat şeceresini düzeltmek, Mevlânâ’nın “Evhadüddin şâhidbâz (oğlan sever) idi” sözünün yorumu, Eflâkî’nin, şeyhi Çelebi Ârif’e nisbet ettiği içki içme ve harâbâtta sevgiliyi müşâhede etme gibi bazı hikâyelerin yorumu. Biz burada Hemedânî’nin *Menâkıbu’l-ârifîn*’i yeniden gözden geçirmesine sebep olan tashih yerlerinden bir örnek göstereceğiz. Hemedânî Sultânü’l-ulemâ’yı (Muhammed b. Hüseyin Hatîbî Belhî) anlatırken ikinci bölümde şöyle diyor: “O hazretin silsile ve tarikatı hakkında *Nefabâtü’l-üns*’te bazılarının şöyle dediği zikredilmiştir: Sultânü’l-ulemâ Hazret-i Şeyh Necmeddîn-i Kübrâ’nın sohbetine katılmıştır ve onun halifelerindedir. *Menâkıb* sâhibi kitabın sonunda naklettiğine göre, o (Sultânü’l-ulemâ), Şemsü’l-eimme Serahsî’nin mürididir. Bu zât da onun dedesi Ahmed Hatîbî’nin, Ahmed Hatîbî de Şeyh Ahmed Gazâlî’nin mürididir. Ahmed Gazâlî Ebû Bekr Nessâc’ın, o Şeyh Muhammed Zücâcî’nin, o Şeyh Şiblî’nin, o da Seyyidü’t-tâife Cüneyd el-Bağdâdî’nin mürididir. Ancak Şeyh Rükneddîn Alâüddeve Simnânî (kuddise sirruh) kendi mübarek silsilesini anlatırken buyuruyor ki: ... Şeyhi Ahmed Gazâlî’den, şeyhi Ebû Bekr Nessâc’dan, şeyhi Ebû’l-Kâsım Kürrekânî’den, şeyhi Ebû Osmân Magribî’den, şeyhi Ebû Ali Kâtip’den, şeyhi Ebû Ali Rûdbârî’den, şeyhi Üstâdü’t-tarîka ve mübeyyinü şerâiti’l-halve Ebi’l-Kâsım Cüneyd el-Bağdâdî’den. Şeyh Rükneddîn Alâüddeve’nin ibâresi buraya kadardır ve vâsitasız (doğrudan) onların mübarek yazısından nakledilmiştir. *Nefabâtü’l-üns*’te ve bu ilmin diğer müteber kitaplarında bu şekilde yazılmıştır. Bilesin ki, Allah Teâlâ seni doğru yola irşâd etsin, bu meşhur yola (silsileye) yani Hazret-i Şeyh Rükneddîn Alâüddeve’nin ifâde ettiği silsilenin tashihine bir açıklama gerekir. Zirâ

²⁰ Aynı eser, s. 509.

burada Şeyh Ebû Bekr Nessâc ile Hazret-i Şeyh Cüneyd arasında dört vâsita (şahıs) bulunmaktadır. Diğerinde ise iki, hattâ bir vâsita vardır. Çünkü Şeyh Muhammed Zücâcî, -ileride zikredileceği gibi- otuz sene Şeyh Cüneyd'in hizmetinde bulunmuştur. Bunun açıklaması özetle şudur ki, Şeyh Ebû Bekr Dîneverî h. 350 senesinde vefât etmişti, Şeyh Muhammed Zücâcî de h. 348 senesinde Şeyh Ebû Bekr Dîneverî'nin vefâtından iki sene önce (vefât etmişti). Demek ki Şeyh Ebû Bekr Dîneverî ile Şeyh Muhammed Zücâcî aynı asırda yaşamış idiler. *Nefabâtü'l-iim's*te nakledildiğine göre, Şeyh Ebû Bekr Nessâc Şeyh Ebu'l-Kâsım Kürrekânî'nin müridlerinden idi ve Şeyh Ebû Bekr Dîneverî'nin sohbetine de yetişmişti. O halde Ebû Bekr Dîneverî'nin sohbetine yetişen bir kişi Şeyh Muhammed Zücâcî'ye de ulaştığını söylese, bu uzak bir ihtimal görülmez ve şaşırtıcı olmaz. Bundan daha fazla açıklama istersen, şu satırları mütâlaa et, çünkü bu, şüphelyi zayıflatıcı, silsileyi güçlendirici açıklamadır. Bilesin ki, Şeyh Muhammed Zücâcî'nin Şeyh Şiblî'ye intisâbı, Sadaka b. Rükneddîn Ömer b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Âdilî eş-Şâfî'î diye meşhur olan Şeyh Ebu'l-Feth Muhammed'in tarikat silsilesinde de zikredilmiştir. Bunun açıklaması şöyledir, Sadaka diye meşhûr olan Şeyh Ebu'l-Feth Muhammed Âdilî'ye şeyhlerden yirmi beş tane hırka (silsile) ulaşmıştı. Bu hırkalardan bazıları bir çok tarıkata ulaşıyordu. O, bu isnâdların (silsilelerin) tümünü Kâhire'de bütün büyük zâtların hazır bulunduğu bir mecliste iki köşk arasındaki (Beyne'l-kasrayn) bir yerde Şeyh Tâceddîn Çelebî'ye havâle etmişti. Bu müsveddenin yazarı fakîr-i hakîr Abdülvehhâb Hemedânî 945 senesinin aylarında Mısır'da Şeyh Tâceddîn Çelebî'nin icâzetnâme, tarikat telkîni ve silsilelerini ihtivâ eden o tomanı (silsile rulosunu) Şeyh Tâceddîn'in çocuklarından alıp bu isnâdları (silsileyi) naklettim. Orada dokuzuncu hırkada buyuruyor ki, Şeyh Ebu'l-Kâsım Abdullah b. Ali Kürrekânî dedi ki, bu hırkayı Ebû Osmân Magribî'den giydim. O, Ebû Amr Muhammed b. İbrâhîm ez-Zücâcî'den, o Ebû Bekr Şiblî'den giydi. Zücâcî aynı zamanda Nişabur kayyımı Ebû Osmân Sa'îd b. İsmâîl el-Hîrî, Ebu'l-Hüseyn en-Nûrî, İbrâhîm el-Havvâs ve Ruveyym ile de sohbet etmiştir. Aynı şekilde diğer bir yoldan onikinci hırkayı açıklarken Ebû Amr Muhammed ez-Zücâcî'nin ismi zikredilmiştir. *Nefabâtü'l-iim's*te nakledildiğine göre, Şeyh Ebû Amr Muhammed Zücâcî şöyle buyuruyordu: Otuz sene boyunca Cüneyd'in helâsını kendi elimle temizlemişimdir. Açıkça anlaşılacaktır ki, bu ibârede iki tane iftihar vardır. Birincisi helâyı temizlemek, ikincisi bu işi bir ortağı olmadan tek başına yapmak. Zirâ "kendi elimle" ifâdesi buna işâret etmektedir. O halde, muhtemelen Şeyh Cüneyd -şeyhlerin âdeti olduğu vechile- Şeyh Muhammed Zücâcî'nin tasavvufî eğitim işini Şeyh Şiblî'ye havâle etmiş olmalıdır. Ayrıca bilesin ki, Ebû Bekr Dîneverî ikinci tabakadan olan Şeyh Ebû Abdullah İbn-i Cellâ ile sohbet etmişti. İbn-i Cellâ da birinci tabakadan olan Ebû Tûrâb Nahşebî ve Zünnûn Mısırî'nin talebesidir. Yine *Nefabâtü'l-iim's*te buyuruyor ki, Ebû Amr Muhammed b. İbrâhîm ez-Zücâcî beşinci tabakadandır. O, hepsi ikinci tabakadan olan Ebû Osmân Hîrî, Seyyidü't-tâife Cüneyd el-Bagdâdî, Ruveyym ve Havvâs'a yetişmişti. Binâenaleyh, bu giriş bilgilerinden sana üç şey mâlum oldu: Birincisi, Şeyh Ebû Bekr Nessâc'ın iki intisâbı vardır; birisi Şeyh Rükneddîn Alâüddevlî'nin beyân ettiği, diğeri ise *Menâkıb* sâhibinin (Eflâkî'nin) naklettiğidir. İkincisi, Şeyh Muhammed Zücâcî, Şeyh Cüneyd ve Şeyh Şiblî hazretlerinin müridlerindedir. Üçüncüsü, Sultânü'l-ulemâ'nın silsilesi hakkındaki sözler anlatıldığı şekilde açıklığa kavuşmuştur. *Menâkıb* sâhibinin rivâyeti garâbet ve kapalıktan uzak olmadığı için onu tashih ve açıklığa kavuşturmak için bu birkaç satır yazılmış oldu²¹.

²¹ Aynı eser, s. 11-15.

Yazma Nüshaları:

Sevâkıbu'l-menâkıb-ı Evliyâullâh'ın dünyanın muhtelif kütüphânelerinde dokuz nüshası bilinmektedir. Onlardan iki tanesi istinsâh tarihi taşımakta, diğerleri ise tarihsizdir. Detayları şöyledir:

1. İstanbul'da, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi, Emânet hazinesi, nr. 1194'teki nüsha Dervîş Sun'î tarafından Konya'da Rabîu'l-evvel 985 târihinde istinsâh edilmiştir. 205 varaktan oluşan bu nüsha 19 satır, ta'lik hat ile, ilk sayfa başı tezhipli, konu başları kırmızı mürekkeplidir²².

2. İslâmâbâd'da, (makâlenin yazarı) Ârif Nevşâhî'nin şahsî kütüphânesinde, nr 24'te, Şâmî isimli bir müstensih tarafından 9 Cumâde'l-âhir 986'da yazılmış olan nüsha. İstinsâh kaydı şu şekildedir: Kitap, kulların en zayıfı, murâdına ulaşamayan Şâmî'nin eliyle 986 senesi Cumâde'l-âhir ayının dokuzuncu günü tamamlandı. Allahım, onu, anne-babasını, bütün müslümanları ve bu eserin kâtibine Fâtiha okuyanları affet (s. 511). Eser 216 varak (511 sayfa) ve onyeddi satır olup, 10x20 cm. ebatında, güzel bir ta'lik yazıyla, konu başlıkları da kırmızı mürekkeple yazılmıştır. İlk sayfa başı altın rengi ve lâciverттir. Eserin başında, sonunda ve kenarlarındaki Türkçe not ve yazılardan anlaşıldığı üzere, nüsha Anadolu'da yazılmış ve bir süre orada muhâfaza edilmiştir. Birinci varağın "a" yüzünde beş tane mülkiyet mührü bulunmaktadır ki onlardan iki tanesini okuyabildim:

a) el-Hâc Mustafâ Sıdkî'nin mülkündendir. Allah onu bağışlasın. 1179.

b) Abdurrahîm. 1194.

243'üncü sayfada ki 8 Seretân (Temmuz) 1324 hş. târihli not gösteriyor ki bu nüsha o sene Afganistan'da Mîrzâ Abdülhamîd Hân'ın mülkiyetinde imiş. Ruslar'ın Afganistan'a saldırısından sonra (1358 hş./1979) oradan Pâkistan'a nakledilmiş ve şimdi benim kütüphâneme gelmiştir. Nüshanın güzel özelliklerinden biri, kitabın telifinden sâdece 39 sene sonra yazılmış (istinsâh edilmiş) olmasıdır. *Sevâkıbu'l-menâkıb*'ın istinsâh târihli nüshaları içinde –Topkapı nüshasından bir sene sonra yazılmış olarak- ikinci en eski nüshadır. Diğer bir özelliği de, nüshanın kâtibinin çok dikkatli olmasıdır. Sanki müellifin kâtipler için tâyin ettiği şartları kabul ederek istinsâha başlamıştır. Nüshayı tedkik ettiğim kadarıyla onda yazım hatası görmedim. Sonraları –zannımca nüshanın başında 1194 târihli mührü bulunan Abdurrahîm-atlanmış olan kelimeleri yazmış, Arapça ibâre ve âyetleri harekelemiş, kenarda bazen Farsça, bazen de Türkçe açıklamalar yapmıştır. Anlaşılan bu şahsın gayretiyle nüsha mukâbele de edilmiş ve mukâbele eden kişi eğer Şâmî'nin el yazısında düşüklükler (atlamalar) bulmuşsa onları satır aralarına ya da kenara eklemiştir. Eğer bazı kelimelerde takdîm ve te'hîr varsa işâret veya çizgi ile düzeltilmiştir. Büyük bir ihtimalle bu nüshanın hatasız ve müellifin nüshasına uygun olduğu söylenebilir.

3. Londra'da, India Office yazmaları arasındaki h. 10. asra âit yazma nüsha²³.

²² Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi Farsça Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1961, s. 70.

²³ Bu nüsha, E. Denison Ross – Edward G. Brown, *Catalogue of two Collections of Persian and Arabic Manuscripts Preserved in the India Office Library*, London 1902, 218'de tavsîf edilmiştir. Ancak bu katalog İslâmâbâd kütüphânelerinde bulunmadığı için bu nüshanın detaylarını verme konusunda mâzûrum. Nüshanın referansını Storey, *Persian Literature*, 1/938'de gördüm.

4. Londra'da India Office yazmaları arasında 1164 numarada kayıtlı olup h. 11. yüzyıla âit olan nüsha, 235 varak olup, Nevvâb Abdülhamîd Mi'yâne'nin mührünü taşımaktadır. Hindistan'dan İngiltere'ye götürülmüştür²⁴.

5. Âsîtan-ı Kud's-i Razavî'ye bağlı Tahran'daki Kitâbhâne-i Millî-yi Melik'te 4031 numarada kayıtlı olan, h. 12. yüzyıldan kalma, nesta'lik, 149 varak ve 21 satırdan oluşan nüsha²⁵.

6. Tahran'da Hânkâh-ı Ni'metullâhî'nin Kitâbhâne-i Nûrbahş'ında 323 numarada kayıtlı 210 varak hacmindeki nüsha²⁶.

7. İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi, Âşîr Efendi bölümü, nr. 154'te kayıtlı olup mecmua içinde 1b-235b varakları arasında yer alan târihsiz nüsha²⁷.

8. Süleymaniye Kütüphanesi, Nâfiz Paşa, nr. 1130'da 1a-193b arasında bulunan nüshanın baş ve son tarafında eksiklikler bulunmaktadır.

9. Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 2865'te 244 varaktan oluşan nüsha. (Makâlenin yazılmasından sonra yaptığımız tedkike göre bu nüshanın kâtibi Dervîş Hamdî el-Mevlevî, istinsâh târihi de h. 991'dir. Mütercim).

Sevâkıbu'l-Menâkıb-ı Evliyâullâh'ın Tercümeleri:

Sevâkıbu'l-menâkıb yazıldığı ilk dönemlerde Anadolu'daki ilim ve kültür halkalarında kabul görmüş ve o bölgenin değerli insanları onu tercümeye girişmişlerdir. Önce Senâî mahlasıyla anılan Dervîş Halîl Konyevî (ö. 950 civârında) onu Türkçe'ye çevirmiş ve Sultân Süleymân'a (h. 926-974) ithâf etmiştir²⁸. Mütercimin vefât târihini takriben h. 950 olarak kabul edersek, *Sevâkıbu'l-menâkıb*'in 947'de telif edildikten sonra hemen Anadolu'daki Mevlevîler'in eline ulaştığı ve üç yıl içinde hattâ müellif hayatta iken tercüme edildiği nüktesi ortaya çıkar. Senâî'nin tercümesi hem tam metin çevirisi değil, hem de pek başarılı değildi, bu yüzden onun nüshaları günümüze ulaşmamıştır²⁹. Daha sonra Dervîş Mahmûd Mesnevîhân Konyevî Zi'l-ka'de 998 târihinde eseri (*Sevâkıbu'l-menâkıb*'in fasıllarına uygun olarak) dokuz fasıl hâlinde Türkçe'ye çevirmiş ve Sultân III. Murâd'a (982-1003) ithâf etmiştir. Bu tercümenin yazma nüshalarını Türkiye kütüphanelerinde bol miktarda bulmak mümkündür. Eser bir defa İstanbul'da Rabîu'l-

²⁴ Hermann Ethe, *Catalogue of Persian Manuscripts in the India Office Library*, London 1980 (tekrar basım), 631.

²⁵ *Fihrist-i Kitâbhâ-yı Millî-yi Melik Vâbeste be Âsîtan-ı Kud's-i Razavî* (editör: İrec Efşâr ve Muhammed Takî Dânişpîjûh; nşr. Muhammed Bâkır Huccetî ve Ahmed Münzevî), Tahran 1354 hş., c. 2, s. 172.

²⁶ Seyyid İbrâhîm Dibâcî, *Fihrist-i Nüshabâ-yı Hattî-yi Kitâbhâne-i Nûrbahş-ı Hânkâh-ı Ni'metullâhî*, Tahran 1350 hş., c. 2, s. 59.

²⁷ Bu makâlede tanıttığım Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan üç nüshayı dostum Dr. Necdet Tosun görüp bana bilgi vermiştir. Âşîr Efendi nüshasını Ahmed Münzevî *Fihristvâre-i Kitâbhâ-yı Fârsî* isimli eserinde (Tahran 1376 hş., c. 3, s. 2092) "Abdurrahmân Câmî'nin *Sevâkıb: Kitâbu's-Sevâkıb fi'l-menâkıb* isimli eseri" diye kaydetmiştir ki kesinlikle yanlıştır. Âşîr Efendi nüshasının görülmesiyle onun Hemedânî'nin *Sevâkıbu'l-menâkıb-ı Evliyâullâh*'ı olduğu anlaşılmıştır.

²⁸ Esrar Dede, s. 91-92; H. Ritter, s. 280.

²⁹ Abdülbâki Gölpinarlı *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* isimli eserinde Dervîş Halîl Senâî'ye âit tercümenin bir nüshasının Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi mülhâkı, nr. 50'de (varak: 2-242) bulunduğunu iddiâ etmiştir. Dr. Necdet Tosun adı geçen kütüphaneye mürâcaat edip bu nüshayı görmüş ve şu neticeye ulaşmıştır ki, Süleymaniye'deki bu nüsha Dervîş Mahmûd Mesnevîhân'ın tercümesidir ve merhum Gölpinarlı hatâ etmiştir.

evvel 1281'de İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin *Müzekkî'n-nüfûs* isimli Türkçe eserinin kenarında Hacı Ali Rızâ Efendi tarafından taş baskı olarak neşredilmiştir³⁰.

Prof. Helmuth Ritter Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya bölümü 2053 numarada *Hulâsa-i Sevâkıbu'l-menâkıb* isiminde bir eserin bulunduğu işaret etmiştir. Ancak dostum Dr. Necdet Tosun adı geçen kütüphaneye gidip nüshayı görmüştür ve diyor ki: *Muhtasar der Menâkıb-ı Mevlânâ Celâleddîn* isimindeki bu eser (varak: 60-158) h. 836 senesinde Konya'da istinsâh edilmiştir. Dolayısıyla h. 947'de yazılan *Sevâkıbu'l-menâkıb*'in özeti olması mümkün değildir. Muhtemelen h. 754'te telif edilen *Menâkıbu'l-ârifîn*'in özetidir.

³⁰ Bu matbû tercümenin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmûd Efendi bölümünde bulunmaktadır.